

О. В. Каряка

ВПЛИВ РАДЯНСЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ НА АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ОЛЬВІЙСЬКІЙ ЕКСПЕДИЦІЇ В СЕРЕДИНІ 30-х рр. ХХ ст.

Стаття присвячена висвітленню маловідомих сторінок з історії організації досліджень античного міста Ольвія Понтійська на півдні України в 1930-і роки.

Ключові слова: історія археології, Ольвія Понтійська, організація експедиції, радянські принципи організації археологічних досліджень.

Сучасні дослідження Ольвії Понтійської — видатної пам'ятки античності на території України — мають тривалу традицію. Початок її археологічних розкопок сягає ще в ХІХ ст. На сьогодні накопичено величезну кількість інформації щодо різних аспектів існування цього давньогрецького міста, виявлені основні містобудівні структурні елементи, постійно уточнюються початкова та кінцева дати його існування.

Утім в історії організації досліджень цього міста є малодосліджені сюжети. Серед них майже невідомою залишається діяльність Ольвійської експедиції ПМК 1935 р. під керівництвом українського археолога Ф. А. Козубовського (згодом репресованого і забутого). У вітчизняній історіографії використовувалась, переважно, згадка про його діяльність на цій посаді, у дослідженні Л. М. Славина [Славин, 1960, с. 54]. До недавнього часу фактично нічого не було відомо про функціонування цієї експедиції, принципи її організації та завдання, які вона ставила перед собою.

Середині 1930-х рр. — складний час для української науки, і, зокрема, для Ольвійської експедиції. Протягом тривалого часу — з 1927 р., під час хвороби та після смерті професора Б. В. Фармаковського, одного з найвизначніших дослідників Ольвії, керівництво експедицією здійснювалось Науковою радою. Цей тимчасо-

© О. В. КАРЯКА, 2017

вий орган складався з трьох представників різних організацій Росії та України. Необхідність утворення Наукової ради була викликана фактичною відсутністю дослідника, який зміг би особисто очолити експедицію при великій кількості зацікавлених сторін. Слід відверто визнати, що такий «демократичний» спосіб керівництва часто приводив до певного безладу в організації роботи самої експедиції. Про це яскраво свідчать документи, що збереглися в Науковому архіві Інституту археології НАН України. Наприклад, під час роботи експедиції у 1930 р. протоколами засідань Наукової ради Ольвійської експедиції зафіксовані факти недостатньої узгодженості в роботі між керівництвом експедиції, науковим персоналом та безпосередньо робітниками. Така ситуація часто ускладнювалась нав'язаними центральною владою ідеологічними гаслами та необхідністю проведення суспільно-просвітньої роботи серед місцевого населення, яке досить прагматично дивилось на роботу самої експедиції. З цих протоколів стає зрозумілим, що не поодинокими були факти збирання античних «сувенірів» і серед безпосередніх співробітників експедиції [Каряка, 2015, с. 190—199].

Найбільш яскраву картину внутрішньої ситуації, що склалася в Ольвійській експедиції за відсутності «єдиноначальства» нам змальовує закритий лист (з позначкою «не для друку») М. Ф. Болтенка, в якому він звітував про свою діяльність (як офіційний представник) перед Всеукраїнським археологічним комітетом після сезону 1928 р. Іноді автора можна запідозрити у занадто емоційному ставленні до стану організації робіт в Ольвійській експедиції. Але наведені ним факти все ж таки демонструють відсутність чіткого слідування єдиному плану, єдиним принципам організації та ведення розкопок. Він

Дослідження Ольвії 1935 р. Зліва направо: Л. С. Славін (сидить), Ф. А. Козубовський, М. М. Худяк, Т. М. Кніпович (сидить), невідомий, В. К. Гончаров, Т. М. Мовчанівський

яскраво описує картину непорядкованості робіт та інколи навіть хаотичність у розподілі робітників, а також у завданнях досліджень серед наукового персоналу. Численними були факти недостатньої кваліфікації багатьох наукових співробітників експедиції. Наприклад, на чолі Наукової ради було поставлено С. С. Дложевського, який, з точки зору М. Ф. Болтенка, мав ледь не найменшу кваліфікацію в практичній польовій археології серед інших співробітників експедиції (керівника Наукової ради Ольвійської експедиції призначала Укрнаука, що давала гроші на проведення експедиції і офіційним представником якої він був). Геть незадовільними за своєю якістю виявились польові креслення проведених розкопок. Траплялись випадки, коли окремі співробітники вели розкопки майже безконтрольно і досліджували, що їм заманеться, а в складі робітників експедиції виявлялись зовсім випадкові особистості напівкримінального походження, що мали суто корисний інтерес до археологічних розкопок [НА ІА НАНУ, ф. 59, оп. 1, спр. 263—а, арк. 16—30].

Звісно такий безлад не міг задовольнити ані науковців, ані вище керівництво, що виділяло гроші на дослідження. Спроби привести ольвійські розкопки до певного порядку виконувались лише частково, поки існувала сама Наукова рада, як головний керівний орган експедиції. З часом роботи поступово згорталися, після 1930 р. фінансування і робота експедиції майже повністю припинилися.

Таким чином, на долю Ф. А. Козубовського припало складне завдання відновлення робіт Ольвійської експедиції, яка мала об'єднувати зусилля російських та українських дослідників, у дуже скрутні часи соціально-політичних перетворень, на фоні значного зубожіння селянства Півдня України.

Зауважимо, що Федір Андрійович не був новачком в ольвійських розкопках, він неоднора-

зово відвідував Ольвію, був аспірантом Одеського історико-археологічного музею і учнем М. Ф. Болтенка, а також особисто очолював розвідувальний загін, що вперше офіційно обстежував найближчу сільську округу Ольвії у 1932 р. [НА ІА НАНУ, ф. 60, оп. 11, спр. 51а], де виявив себе доволі професійним та обізнаним дослідником античних пам'яток. Інформація про ці об'єкти вже була відома багатьом дослідникам, але опублікована значно пізніше [див.: Фабрициус, 1951, с. 7—8; порівн.: Крыжицкий и др., 1989, с. 6]. Також й основна частина особового складу експедиції вже далеко не перший раз приїздила на розкопки до Ольвії.

Знов до досліджень Ольвії Ф. А. Козубовський повернувся лише через три роки — у 1935 р. На той час він вже був директором Інституту історії матеріальної культури в Києві (передвісник нинішнього Інституту археології НАН України). Учасник Громадянської війни, колишній червоноармієць [Шовкопляс, 1970, с. 125] був сповнений бажання соціальних та соціалістичних перетворень в науці і впровадження нового радянського способу роботи в археологічних дослідженнях.

Станом на 1935 р. старого покоління українських дослідників античних пам'яток, професійні навички яких формувались у дореволюційний період, майже не залишилось. Кадрова проблема постала ще у 20-і роки а питання виховання своїх кваліфікованих спеціалістів підіймалось вже з самого початку відновлення розкопок у післяреволюційний період. Серед представників ВУАКу (а пізніше СІМКу та ПМКу) професіонал необхідного рівня, що міг очолювати розкопки античних пам'яток, так і не сформувався. Доля «місцевих» дослідників з Одеси, Миколаєва та Херсона склалася таким чином: С. С. Дложевський помер ще у 1930 р. [Шульц, 1931, с. 32], Ф. Т. Камінський 1929 р. був заарештований та по 1945 р. «перебував у концтаборах сталінсько-берійвського режиму» [Нікітін,

2008, с. 119], М. Ф. Болтенко у 1934 р. був звинувачений у шпигунстві на користь Японії та був відправлений до тюрми, з якої повернувся лише у 1939 р. [Колесниченко, 2011, с. 181—182], Ю. П. Крисін переїхав на роботу до Одеси і на розкопках Ольвії вже не з'являвся. Фактично в Україні не залишилось фахівців, здатних очолити експедицію й кваліфіковано вести розкопки такої вагової пам'ятки як Ольвія. Саме в цей час керівником цих розкопок став Ф. А. Козубовський. При цьому, одним з найважливіших факторів, які впливали на наукову роботу, було те, що Федір Андрійович належав до молодого покоління дослідників, наукове становлення яких (та й взагалі світогляд) формувалось вже у післяреволюційний період. Молоді дослідники були сповнені радянського завзяття та бажання докорінного соціалістичного перетворення у всіх галузях. Це покоління ставило перед собою амбіційні плани створення нового суспільства і, часто, намагалось створювати нове «з білого листа», повністю відмітаючи попередній досвід.

Про розмах та масштаби відновлених того року досліджень Ольвії свідчить кількість документації, що збереглась в Науковому архіві Інституту археології — 32 щоденники розкопок 1935 р., з яких 12 були карткові, які вели асистенти. Інші велись окремими дослідниками певних квадратів та ділянок. Вони належать 18 особам і є ще 7 щоденників, в яких авторів визначити не вдалось.

Щоденник керівника Ольвійської експедиції Ф. А. Козубовського починається як звичайний зошит для записів, де ведуться нотатки про збори і виїзд до експедиції а також перші дні розгортання робіт. Одночасно автор відходить від сухого наукового викладення інформації та дозволяє собі художні вислови і особисті враження. Особливо мальовничим серед них постає опис Дніпрельстану: «Всі описи Дніпрельстану бліді: його треба бачити, щоб відчутти всю велич всього будівництва» [НА ІА НАНУ, ф. 60, оп. 11, спр. 51, арк. 3].

З Києва до Миколаєва для участі в роботі Ольвійської експедиції окрім начальника Ф. А. Козубовського виїхало чотири співробітники — вчений секретар Т. М. Мовчанівський, наукові співробітники В. І. Маслов та Л. Д. Дмитров і асистент В. К. Гончаров. [Там само, арк. 2]. Їхали на пароплаві «Чапаєв», протягом трьох днів (з 3 по 6 вересня) по Дніпру до м. Херсона [Там само, арк. 2 зв. — 3 зв.].

Цікаво, що Ф. А. Козубовський описує стан занепаду Херсонського археологічного музею, який очевидно переживав не найкращі часи після смерті свого засновника В. І. Гошкевича та від'їзду до Ленінграду колишню директорку І. В. Фабріціус. «Музей дуже занедбаний, зруйнований Костюченком, який до одного приміщення постягав усі місцеві музеї... Матеріал в музеї зібраний дуже хороший, цінний, особливо з первісних становищ» [Там

само, арк. 3 зв.]. Одночасно при цьому дуже схвально висловлюється про Миколаївський музей — «Після Херсона справляє дуже приємне враження» [Там само, арк. 4].

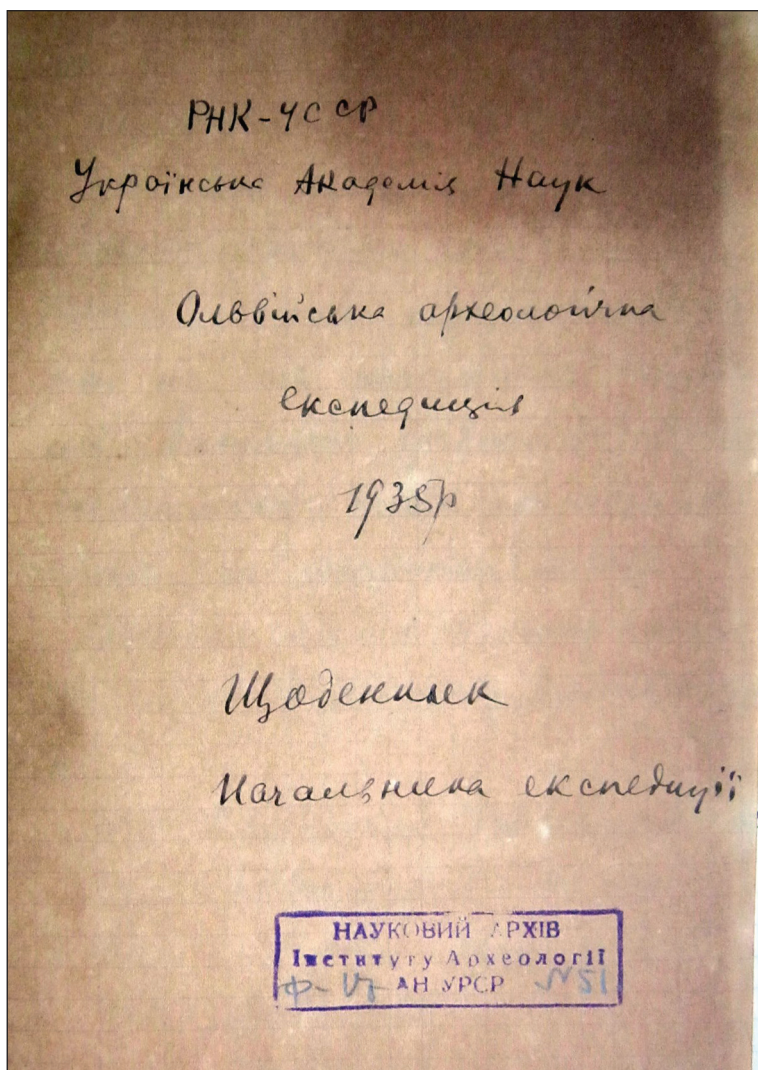
Щоденник керівника експедиції вівся одночасно в кількох місцях зошиту паралельно, про що свідчать пропуски сторінок та непослідовність дат у описах та наведених копіях експедиційної документації. Часто окремими блоками йде діловодна документація, протоколи засідань та накази по експедиції. Однією з особливостей даного щоденника є докладний опис стосовно особового складу експедиції. Часто наводяться дані коли й хто приїхав, кого забирали з міста, з якого дня почав роботу, на якій ділянці і на якій посаді. Часто, як обов'язковий елемент опису поточних справ, робився опис погоди (навіть іноді сили та напрямку вітру), кількості робітників, що працюють на розкопці, розбивки розкопів та їх площі. Цікавою особливістю цього щоденника є не лише інформація про поточні події, а й включення до нього деякої поточної документації — текстів наказів по експедиції та розпоряджень. Є навіть дослівне наведення тексту телеграми (від Славіна до Козубовського в Київ коли його викликали) і ретельно переписаний текст листа академіка С. О. Жебелєва, в якому він висловлює свої думки стосовно одного ольвійського напису на кам'яному фрагменті. Частково робились малюнки знахідок, інвентарю поховань та схематичні плани деяких ділянок, особливо частин некрополю, де власне керував роботами Ф. А. Козубовський.

Зауважимо, що Л. М. Славін, у майбутньому багаторічний керівник Ольвійської експедиції, також належав до покоління «молодих радянських дослідників». На той момент він був представником Ленінграду та мав значну вагу й авторитет в експедиції: «За Славіним послано двоколку до Миколаєва. Починати без нього розкоп И не будем» відмічав у своєму щоденнику Ф. А. Козубовський [Там само, арк. 7]. З ним же керівник експедиції радився і погоджував план робіт: «В 7 г. приїхав тов. Славін Л. М. Увечері обмінялися думками про план робіт» [Там само, арк. 8 зв.]. Його ж залишав Ф. А. Козубовський на посаді начальника експедиції замість себе коли від'їжджав до Києва.

Спеціальним наказом (і ще додатковим розпорядженням), датованими 9-м вересня, оголошувалось про початок роботи експедиції починаючи з 10-го вересня, а також намічались плани роботи на найближчі дні та загальний розпорядок роботи експедиції [Там само, арк. 5 зв. — 6].

«Після 3-х річної перерви Ольвійська археологічна експедиція з цього числа знову почала дальніші систематичні дослідження Ольвії в оновленому складі наукових співробітників і за новим керівництвом, призначеним за спільним погодженням УАН, ГАИМК та НКО УССР.

Перерва в дослідчих роботах в Ольвії стала в результаті тої підривної роботи, яку

Титульний аркуш щоденника Ф. А. Козубовського

тут провадили окремі націоналістично-шовіністичні та великодержавницькі елементи, викриті пізніше в процесі очищення археологічних установ від антирадянських елементів» [Там само, арк. 14].

Також в «Наказі № 1» висувались основні поточні завдання для Ольвійської експедиції, але багато з цих пунктів несли досить декларативний характер загального піднесення наукового рівня розкопок та збільшення загального масштабу розкопачних площ. Цією ж програмою передбачалось зробити Ольвію базою для підготовки нових наукових кадрів, особливо серед молоді.

«Перейти до широкого розгортання розкопувальних досліджень Ольвії в її найголовніших ділянках, застосовуючи в дослідках всі найновіші досягнення в методах і в техніці археологічних робіт... Доложитися, щоб з самого початку робіт експедиції... дослідки Ольвії були поставлені на такий науково-методичний і організаційний рівень, щоб перетворити Ольвію на справжню школу і зробити її базою для підготовки молодих радянських кадрів археологів» [Там само, арк. 14 зв.].

Спроба перетворити основну організацію робіт експедиції на новий соціалістичний взірць пронизує всі сторінки щоденника які стосуються утворення структури експедиції та її підтримання. Більшість із них скоріш гідні політичних плакатів аніж особистих нотаток в щоденнику, тим більш науковому. Так, наприклад, пункт 12 наказу по експедиції № 1 від 9-го вересня проголошує: «Керівництво експедиції закликає усіх співробітників по більшовицькому дружно, єдиним колективом об'єднатися в ударній роботі на виконання поставлених перед експедицією задач і застосовуючі методи соцзмагання та ударництва піднести археологічні дослідження в Ольвії з цього року на той вищий ступінь, який відповідає героїчній добі соціалістичного будівництва» [Там само, арк. 18].

Серед конкретних завдань для роботи експедиції головним було доведення «дослідження до того стану» протягом двох розкопачних сезонів 1935 та 1936 рр., щоб можна було підготувати для публікації матеріали розкопок пам'ятки після Б. В. Фармаковського — з 1927 по 1935 рр. [Там само].

Очевидно, що плани на основну частину робіт поточного року обговорювались й затверджувались заздалегідь. «Робота по розкопкам Ольвії буде вестися відповідно до затвердженого УАН, ГАИМК і НКО

плану» [Там само, арк. 15 зв.], який власне зводився до завершального етапу ведення розкопок на розкоп І з тим щоб можна було зібрати всі його матеріали, починаючи з 1927 р. і підготувати їх до друку. Другим за важливістю завданням поставали рятувальні роботи в береговій смузі на розкоп ІГ, де було багато залишків архітектурних споруд що руйнувалися береговою абразією і водами лиману (з 20 вересня туди планувалось перекинути основні сили експедиції). Для виконання цих двох головних завдань було вирішено відмовитись від продовження ведення розкопок на ділянках «на захід від Зевсового кургану» (сучасна вживана назва цієї ділянки «АГД»). Також призупинялись роботи на ольвійському некрополі — «до приїзду решти співробітників експедиції» [Там само, арк. 16].

До неухильного виконання було прийнято «обговорюваний і схвалений науковою радою» метод ведення розкопок широкими площами, щоб послідовно можна було дослідити археологічні об'єкти «в обсязі цілого культурного комплексу» (цей принцип ведення розкопок в Ольвії фактично був заснований ще в дорево-

люційний час Б. В. Фармаковським і продовжує існувати до нинішнього часу). Знову до необхідності ведення розкопок в Ольвії широкими площами експедиція повертається в ході роботи на розкопі І, коли вже стає зрозумілим, що цього року завершити їх не вдасться [Там само, арк. 22 зв.]. У щоденнику обстоюється ідея того, що необхідно брати цілком великі об'єкти великою площею: «Потреба копати Ольвію широкими площами тепер підтверджується з усією переконливістю. Тільки при умові широких розкопок стає зрозумілим і генетичний куточок, що його на І викрито в густому сплетенню руїн і пізніших культурних нашаровань» [Там само, арк. 23].

За структурою організації роботи фактично повторювалась система яка вже існувала ще наприкінці 20-х рр. ХХ ст. — за кожний розкоп відповідав керівник розкопу в якого були підлеглі старші наукові співробітники й асистенти. Вести щоденники й записи мали всі представники наукового персоналу експедиції [Там само, арк. 16 зв.].

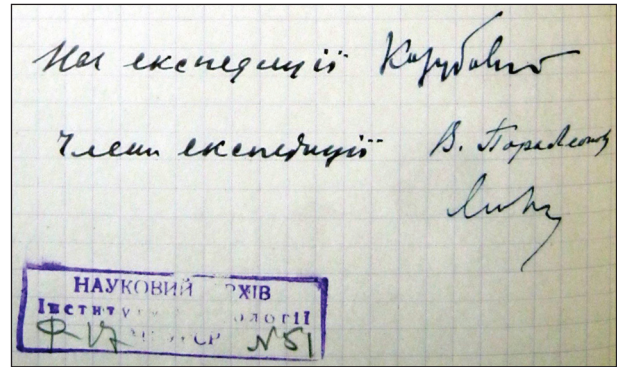
Керівниками розкопів були призначені — Л. М. Славін (розкоп І) та Т. М. Мовчанівський (розкоп ІІ). Себе Ф. А. Козубовський призначив керувати розкопками Некрополю [Там само, арк. 17].

Було встановлено єдиний розпорядок роботи, який передбачав підйом разом в ранці для всієї експедиції, восьмигодинний робочий день (двома відрізками — вранці і ввечері) із загальними перервами на сніданок, обід та вечерю [Там само, арк. 17 зв.]. Неодноразово сам Федір Андрійович з точністю до хвилини в щоденнику зазначає о котрій годині було розпочато роботу на ділянці, чи було її затримано та з якої причини.

Слід зауважити, що сам щоденник майже не відбиває якихось особливостей у техніці розкопок того часу, яка скоріш за все, майже не змінилась. Зустрічаємо подекуди лише зауваження про необхідність ведення розкопок «по новому», тобто «по соціалістичному» і підвищення їх загального рівня: «Метод розкопувань нормальний», «Після кожного знятого "штиха" землі, як правило переводиться зачистка і підмітання» [Там само, арк. 24].

Для збереження цілісності інформації стосовно розкопок і запобігання неконтрольованого проведення досліджень, окремим пунктом наказу (Наказ № 1, п. 11) всім співробітникам експедиції було заборонено робити на території заповідника будь-які «фотоздіймання», малюнки або креслення окрім тих що передбачені планом робіт на розкопах [Там само, арк. 18].

Про те що Федір Андрійович переймався збором всієї інформації стосовно розкопок в Ольвії та долею її знахідок свідчать рядки щоденника, де він критично оцінює умови та розпорощеність зберігання матеріалу: «Де матеріали Ольвії за минулі роки? 1915 і 1920 р.;

Остання сторінка щоденника з автографом Ф. А. Козубовського

1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930 — в Миколаївському музеї. Частина виставлена. 1932 р. — в Одесі, в ящиках лежить в сарай» [Там само, арк. 20]. Звісно, що за новими умовами жодна знахідка не мала проходити повз увагу керівника експедиції, так в Наказі № 2 від 17 вересня у п. 3 було зазначено — «всі без винятку знахідки повинні передаватись кер. експед.» [Там само, арк. 21].

У середині 1930-х рр. перед українськими дослідниками знов постає питання необхідності отримання топографічного плану території Ольвії, основа якого була створена ще до революції і неодноразово уточнювалась. Копію цього плану протягом більш ніж десяти рр. вимагав від Ленінграду ВУАК. Очевидно, що один з варіантів цього плану був тоді привезений в експедицію (вірогідно Л. М. Славіним): «Тов. Гончарову дано завдання скопіювати генер. план Ольвії...» [Там само, арк. 7]. Але знов копію цього плану так і не було зроблено, принаймні про наслідки цієї спроби нічого не відомо.

Для роботи на Некрополі притягували місцевих селян, які мали великий досвід у грабіжницьких розкопках античних пам'яток: «Др. Цветаєв розпочав розвідку в некрополі. До участі в розвідці притягаємо старих, найдосвідченіших скарбощукачів і головне, одного з найстаріших з них, — Кобиця Федота» [Там само, арк. 21 зв.].

Вже в той період з'явилися деякі з характерних рис, властивих саме для організації роботи радянських археологів. Так, серед однієї з найперших справ по прибутті дослідників на місце розкопок в с. Парутине Миколаївської області, біля якого розташована Ольвія, для успішної роботи експедиції налагоджували співпрацю з місцевими органами влади та радянськими підприємствами. Типова практика, що з часом стала масовою й традиційною для діяльності майже всієї радянської археології. Перш за все зв'язки було налагоджено з дирекцією машино-тракторної станції, яка могла забезпечити експедицію транспортом. Очевидно на той час в селі не вистачало роботи і були зайві робочі

руки, оскільки «рибна артіль» просила прийняти на роботу в експедицію 17 чоловік вже готовим списком, який необхідно було затвердити в сільраді. Заробітна платня для звичайних робітників становила 5 та 4 карбованці на день, на які охоче погоджувалось місцеве населення: «Дуже багато є охочих поступити на роботу» [Там само, арк. 5]. При цьому, згідно з порядками того часу, для контролю місцевого населення у всіх робітників перевіряли паспорти [Там само, арк. 11 зв., 12 зв.]. Іноді траплялись деякі ідеологічні непорозуміння: «Сільська рада настоює, щоб звільнили з роботи тих “що їх родини багато заробляють в колгоспах”. Явно антисталінський лозунг!» [Там само, арк. 12 зв.].

Не забував про необхідність співпраці з місцевою владою Федір Андрійович і протягом всього періоду розкопок. Так, наприклад, 16 вересня начальник Ольвійської експедиції їздив до представників місцевої влади в м. Очаків, де зробив короткі доповіді про роботу експедиції на засіданні районної адміністрації («засідання президії») та домовився про допомогу експедиції продуктами харчування. З начальником місцевого гарнізону домовився про проведення циклу лекцій для керівного складу [Там само, арк. 20 зв. — 21].

Нормальною ставала практика привертати увагу до розкопок і роботи експедиції окремих представників місцевої влади, які, могли чимось допомогти роботі самої експедиції, шляхом запрошення їх «в гості». Досить часто приїздили офіційні представники — місцеве керівництво різних рангів — наприклад, заступник директора заводу ім. Марті Шишаковський з родиною, секретар очаківського РПК Чугунков та його заступник Бушман і т. п. [Там само, арк. 22 — 22 зв.].

Після першої декади робіт згідно із запланованим графіком робіт і спеціальним наказом по експедиції від 22 вересня основні сили експедиції з наступного дня переводились на розкоп НГ, який мав стати взірцевим, для чого згортались роботи на розкопах И та Некрополі, де залишались лише кілька робітників для завершальних робіт [Там само, арк. 43 зв. — 44]. Сам Федір Андрійович вирішив особисто очолити роботу на цьому розкопі «6. Керівництво діль. НГ/35 залишаю за собою» [Там само, арк. 44], а підлегли йому Л. М. Славін та Т. М. Мовчанівський, які до цього були самостійними керівниками розкопів, ставали на чолі кількох окремих квадратів, що утворювало цітку «піраміду» керівництва великою ділянкою.

Щоденник керівника експедиції Федором Андрійовичем було доведено лише до дати 25 вересня 1935 р., коли його терміново викликали до Києва «у справах» і він передав керівництво експедицією Л. М. Славіну. Спеціальним наказом по Ольвійській експедиції від 25 вересня він сповіщав «вийжджаю на 3—4

дні до м. Києва в зв'язку із терміновим викликом УАН в службових справах» [Там само, арк. 51]. Керівництво експедицією на час відсутності Ф. А. Козубовського покладалося на Л. М. Славіна. Т. М. Мовчанівського було призначено «помічником начальника».

Очевидно відсутність Ф. А. Козубовського, як головного організатора роботи експедиції, негативно вплинула на дослідницький процес, тому 28 вересня за підписами Т. М. Мовчанівського та Л. М. Славіна йому з експедиції відправили телеграму, де сповіщали про знайдені «видатні художні матеріальні цінності» на Некрополі та вимагали його найскорішого повернення: «Ви дуже потрібні для роботи точка» [Там само, арк. 51 зв.].

Під час відсутності Ф. А. Козубовського Л. М. Славіним було видано лише одне розпорядження по експедиції, яке торкалося суто кадрових питань — до експедиції приїхав його друг О. М. Карасьов, якого було призначено архітектором експедиції, однак при цьому одночасно до роботи призначався архітектор-консультант Моргілевський, який прибув до експедиції 27 вересня і йому було наказано «приступити к роботі для виконання даних йому руководством експедиции заданий» [Там само, арк. 51 зв. — 52].

За відсутності начальника даний щоденник було продовжено Т. М. Мовчанівським, який описав лише два дні роботи — 26 та 27 вересня, та головним чином торкався розкопок на Некрополі. Однак, частково у щоденнику було відбито і деякі експедиційні справи. Так, наприклад, вказано про грошовий розрахунок з робітниками і вказані конкретні суми цих розрахунків. «1/X переведено розрахунок з робітниками по 30/X включно (2 S тисячі, з них дав 1 1/2 тисячі т. Славін з сум ГАИМК та 1 тисячу дав Мовчанівський з сум залишених на це т. Козубовським)» [Там само, арк. 34]. В даному випадку цікаво, що представник, на той час, археологів Ленінграду Л. М. Славін для розрахунку з робітниками надав значно більшу суму аніж його український колега.

Федір Андрійович повернувся в Ольвійську експедицію лише через тиждень — 2 жовтня, про що сам сповістив в черговому розпорядженні [Там само, арк. 52]. Вірогідно через обтяженість робочими справами по експедиції, до ведення щоденника він вже більше не повертався. Туди потрапили лише протоколи засідань наукової ради експедиції та копії документації — розпоряджень та наказів, фіксувалися факти прибуття або вибуття з експедиції тих чи інших осіб.

Наскільки можна зрозуміти із записів (а саме протоколу засідання наукової ради від 4 жовтня [Там само, арк. 56—60 зв.]) робота експедиції була згорнута до 10 жовтня. Останнім документом в щоденнику є акт від 12 жовтня за яким до Центрального історичного музею в

Києві з фондів Ольвійського заповідника було передано 50 амфор для експозиції [Там само, арк. 62 зв.].

В наступний польовий сезон 1936 р. Ольвійську експедицію очолив вже Л. М. Славін, який з часом переїхав на роботу в Київ в опустілий після репресій та чисток Інститут археології АН УРСР. З його особою пов'язаний вже новий етап досліджень античної Ольвії.

Таким чином слід визнати, що відновлення археологічних розкопок на території Ольвії Понтійської у 1935 р. під керівництвом Ф. А. Козубовського стало успішним, перш за все, завдяки його таланту організатора та самовідданому бажанню перебудови наукового середовища, впровадженню нових соціалістичних методів в дослідницькій роботі. Але, фактично, це відновлення експедиції у передвоєнний період стало останньою спробою національної науки утримати ініціативу дослідження античної пам'ятки за українськими дослідниками. Цю спробу було здійснено за допомогою «нових методів соціалістичного будівництва», що призводило до певної політизації в середовищі археологів та негативно впливало на результати наукового процесу. Однак, певні риси «радянської організації досліджень», такі як співпраця з місцевими органами влади, відвідування різних підприємств з метою пошуку матеріальної допомоги експедиції, проведення тематичних публічних лекцій, запрошення можновладців до відвідання самої експедиції і т. п., були започатковані саме в цей період й мали широке розповсюдження у майбутньому. Репресії 1930-х рр. знекровили українську національну археологічну науку, а справа створення нового покоління українських дослідників античності й вітчизняної школи антикознавства до кінця доведена не була.

Каряка О. В. До історії організації робіт Ольвійської археологічної експедиції у 1930 р. // OLBIO. In Memoriam V. V. Kravivina. — К., 2015. — С. 190—199 (АДІУ. — Вип. 1 (14)).

Колесниченко А. Н. М. Ф. Болтенко и археологические исследования на о. Березань: неизвестные страницы (из личного архива М. Ф. Болтенко) // История археологии: личности и школы: Материалы Международной научной конференции к 160-летию со дня рождения В. В. Хвойки (Київ, 5—8.10.2010). — СПб: Нестор-История, 2011. — С. 181—186.

Крыжицкий С. Д., Буйских С. Б., Бураков А. В., Отрешко В. М. Сельская округа Ольвии. — К.: Наук. думка, 1989. — 240 с.

НА ІА НАНУ, ф. 59, оп. 1 (ВУАК), спр. 263—а.

НА ІА НАНУ, ф. 60, оп. 11 (ІМК/Ольвія), спр. 51.

НА ІА НАНУ, ф. 60, оп. 11 (ІМК/Ольвія), спр. 51а.

Нікітін В. І. Ф. Т. Камінський — дослідник пам'яток античності Нижнього Побужжя // Археологія. — 2008. — № 4. — С. 118—121.

Славин Л. М. Основные этапы изучения Ольвии // ЗОАО. — 1960. — Т. I (34). — С. 47—59.

Фабрициус И. В. Археологическая карта Причерноморья Украинской ССР. — К.: АН УССР, 1951. — 156 с.

Шовкопляс І. Г. До 75-річчя від дня народження Ф. А. Козубовського // УГЖ. — 1970. — № 8 (113). — С. 125—126.

Шульц П. Дложевский Сергей Степанович // Сообщения ГАИМК. — 1931. — Вып. 1. — Январь. — С. 32.

А. В. Каряка

ВЛИЯНИЕ СОВЕТСКОЙ ИДЕОЛОГИИ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ОЛЬВИЙСКОЙ ЭКСПЕДИЦИИ В СЕРЕДИНЕ 30-х гг. XX в.

В статье рассматриваются малоизвестные страницы из истории организации исследований античного города Ольвия Понтийская на юге Украины. Смена поколений исследователей в тридцатые годы XX в. была переломным моментом в истории формирования отечественной археологии. Возобновление археологических исследований на территории Ольвии Понтийской в 1935 г. под руководством Ф. А. Козубовского стало последней попыткой создания национальной школы античной археологии в Украине в предвоенный период. Во время этих раскопок была предпринята попытка создания археологической экспедиции нового социалистического образца. Многие черты в работе Ольвийской экспедиции этого года стали традиционными и в советский период, а некоторые существуют и в настоящее время.

Ключевые слова: история археологии, Ольвия Понтийская, организация экспедиции, советские принципы организации археологических исследований.

О. В. Karyaka

THE INFLUENCE OF SOVIET IDEOLOGY ON THE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN THE OLBIAN EXPEDITION OF MID. 30th XX century

This article is devoted to the revelation of unknown pages of the history of investigations of the classical city Olbia Pontica of the South of the Ukraine. The period of 30th years of the XX c. was a critical moment in the history of forming of the Ukrainian archaeology. Renewal of the excavations of the territory of Olbia Pontica in 1935 under the leadership of F. A. Kozubovskij became the last attempt of the creation of the national classical school of archaeology in the Ukraine in the prewar period. The attempt of the creation of a new socialist model of archaeological expedition was realized in these excavations. A lot of features of the work of this Olbian expedition of this year became traditional in the soviet period and some of them are stable in the present time.

Keywords: history of archaeology, Olbia Pontica, organization of expedition, soviet principles of organization of archaeology investigations.

Одержано 14.10.2016